

Hlavní mechanismy toxicity cizorodých látek

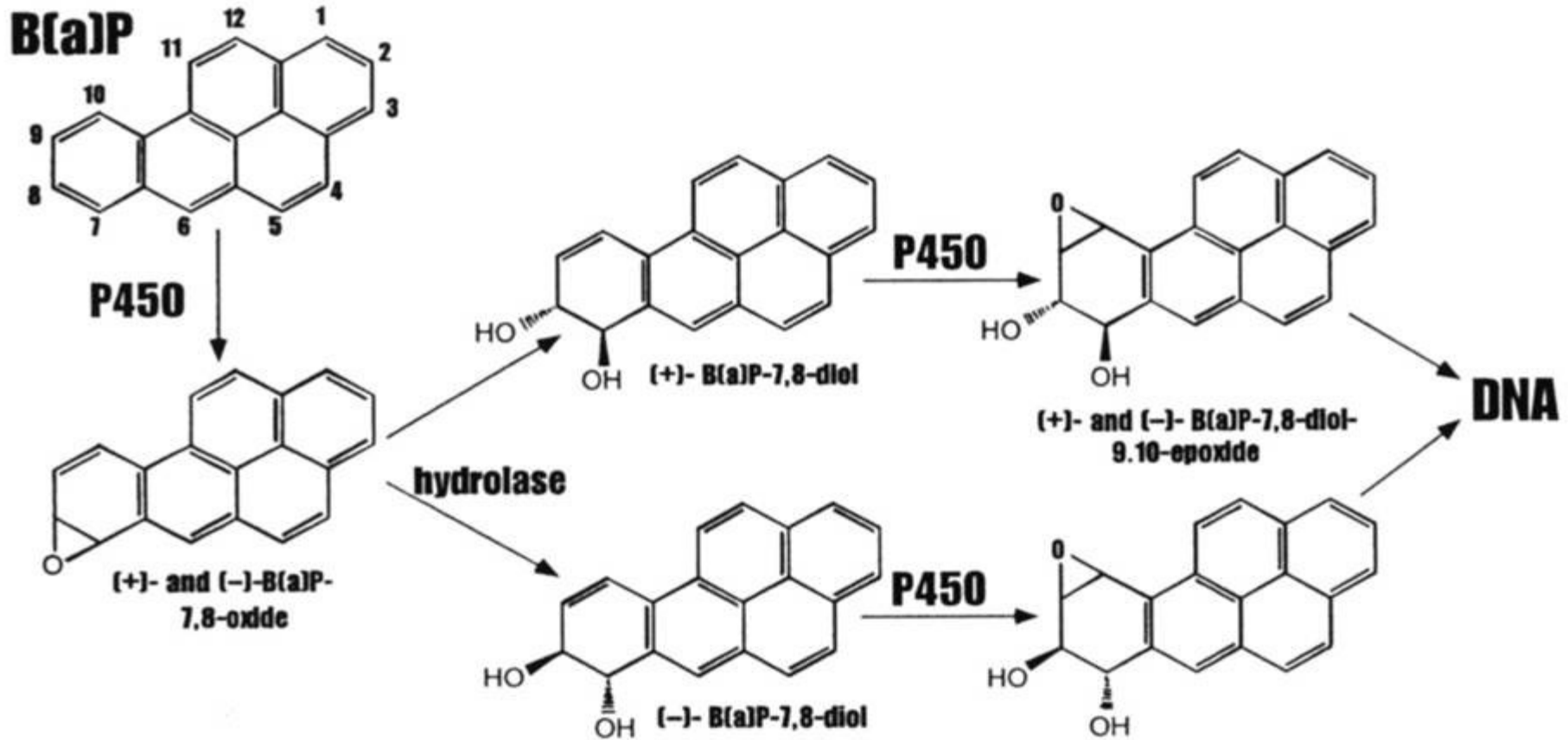
HLAVNÍ MECHANISMY TOXICITY XENOBIOTIK

- ☛ Genotoxicita - přímé genotoxiny/mutageny; metabolická aktivace promutagenů; adukty s DNA, zlomy DNA, chromosomální aberace; oxidativní stres - oxidativní poškození DNA
- ☛ Mechanismy nádorové promoce - (negenotoxické) modulace intracelulární signální transdukce a změny genové exprese, oxidativní stres aj. AhR-dependentní (dioxinová) aktivita. Efekty v plasmatické membráně. Chemicky indukovaná karcinogeneze.
- ☛ Receptor-dependentní mechanismy endokrinní disrupce (např. estrogenita, antiestrogenita)
- ☛ Inhibice mitochondriálních funkcí (respirace, syntéza ATP, ale také apoptóza - porušení mitochondriální membrány)
- ☛ Neurotoxicita
- ☛ Imunotoxicita
- ☛ Poruchy metabolismu endogenních látek po expozici cizorodými látkami (CAR, PXR, PPAR α , PPAR γ).

GENOTOXICITA

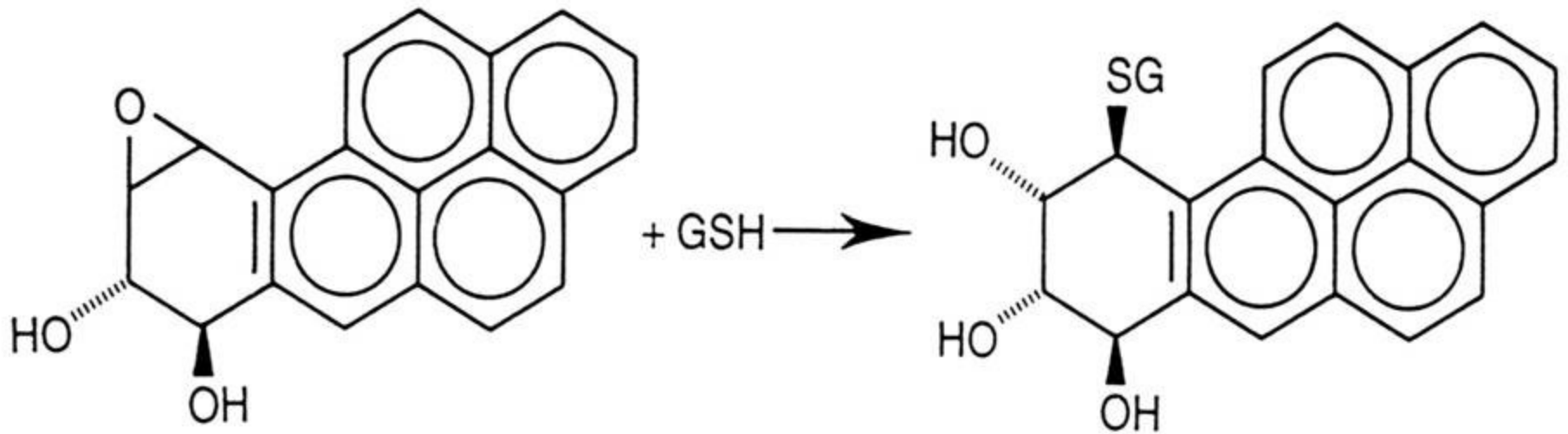
- Genotoxicita = potenciálně škodlivé účinky chemických látek nebo záření na genetický materiál; důsledkem nemusí být smrt buňky, ale trvalé genetické změny (mutace, chromosomální aberace aj.).
- Příklady hlavních genotoxinů: PAHs (benzo[a]apyren), alkyl-PAHs, aromatické a heterocyklické aminy, nitro- a nitrososloučeniny, halogen. deriváty uhlovodíků (CCl_4), aldehydy a epoxidy, azobarviva a akridinová barviva, silná oxidační činidla, některé těžké kovy (Cd) aj.
- Typy genotox. poškození: **bodové mutace** (ox. deaminací cytosinu vzniká uracyl, analoga bazí, alkylace bazí); **chromosomální aberace** (delece, inserce, duplikace, inverze úseku chromosomu, translokace úseku chromosomu na nehomologní chromosom); klastogeny = způsobují zlomy chromosomů (UV záření, interkalační látky); **euploidie** = změna počtu chromosomových sad, např. tetraploidie, **aneuploidie** = změna počtu jednotlivých chromosomů.
- Teratogeneze - vznik poškození plodu (vrozené vývojové vady apod.); způsobují to teratogeny (některá org. rozpouštědla, viry aj.; mutagenní látky mohou působit jako teratogeny).

GENOTOXICITA - METABOLICKÁ AKTIVACE POLYCYKlickÝCH AROMATICKÝCH UHLOVODÍKŮ

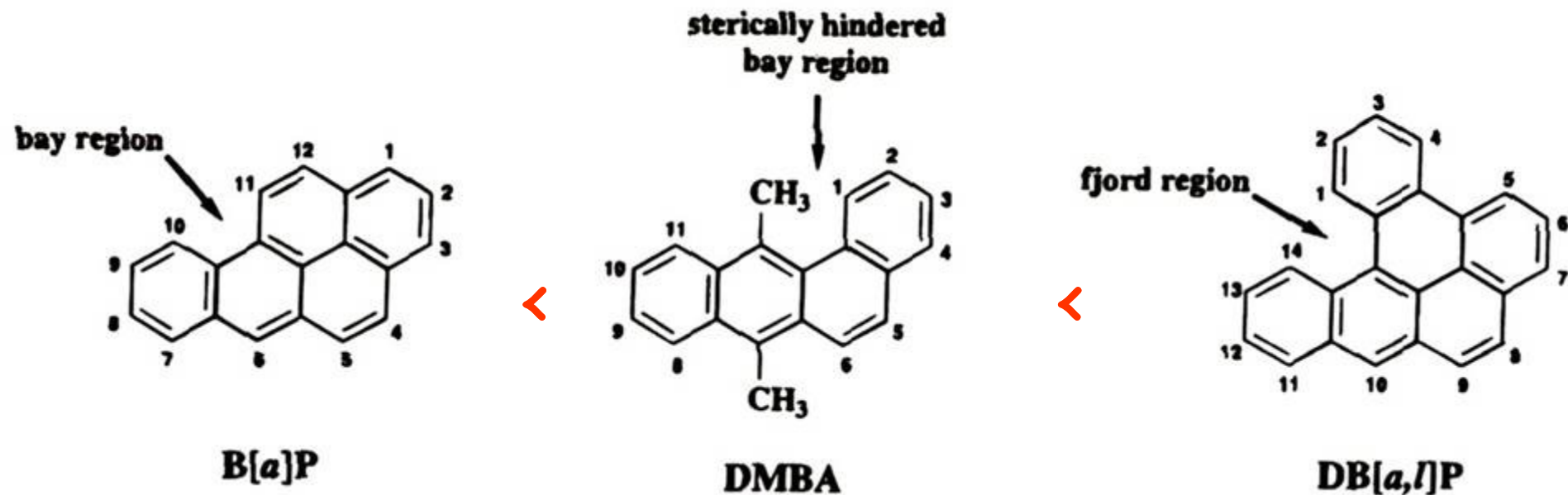
DETOXIKACE POLYCYKLIČKÝCH AROMATICKÝCH UHLOVODÍKŮ:

Protektivní úloha GST, UDPGT aj. enzymů 2. fáze biotransformace

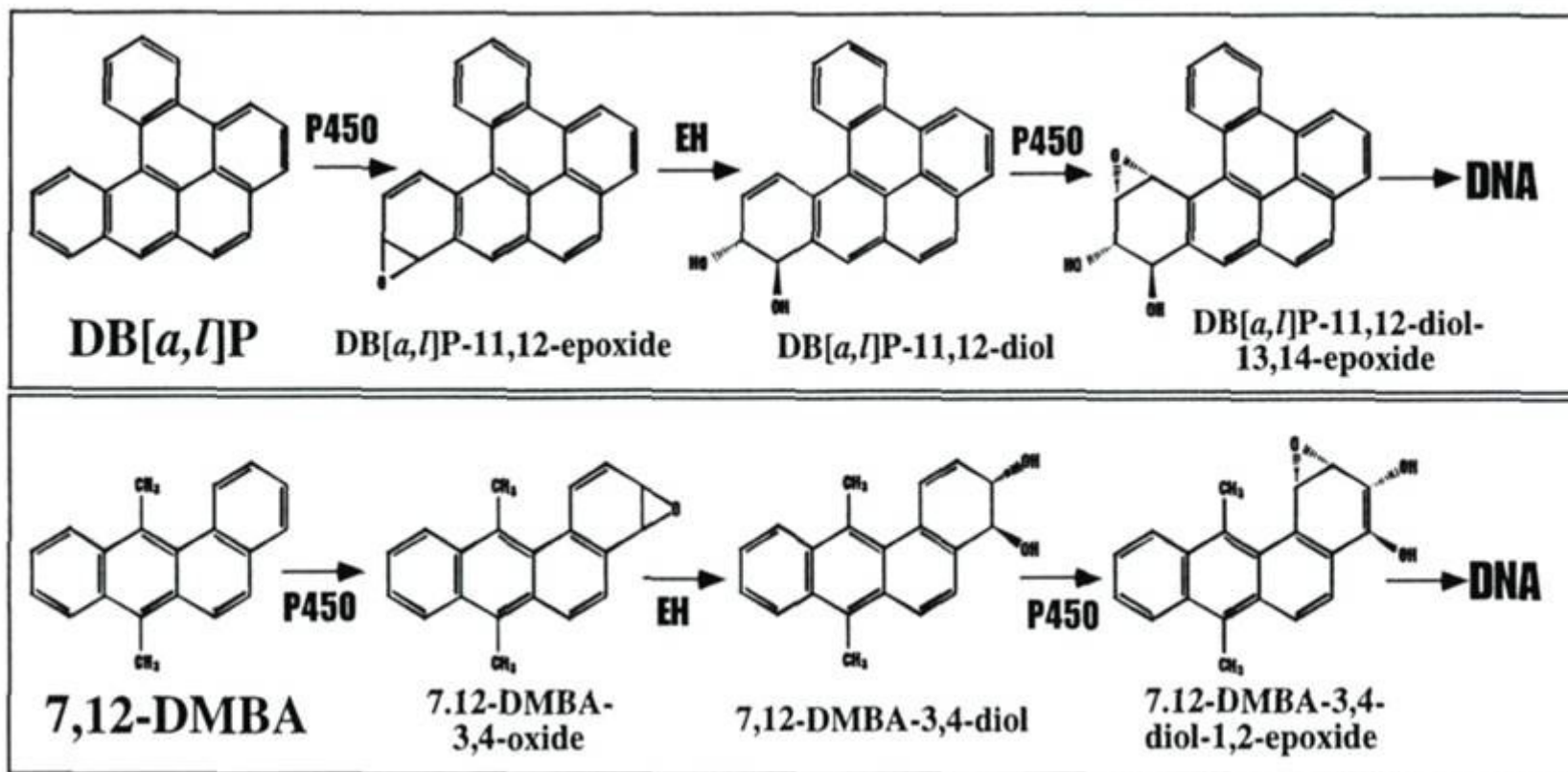
Glutathione-S-transferase

GENOTOXICITA - METABOLICKÁ AKTIVACE POLYCYKlickÝCH AROMATICKÝCH UHLOVODÍKŮ

nejsilnější genotoxin ze skupiny PAHs je dibenzo[a,l]pyren (DB[a,l]P)
- stérická dostupnost metabolitů (dihydrodioleoxidů) pro GST event.
další enzymy 2. fáze biotransformace

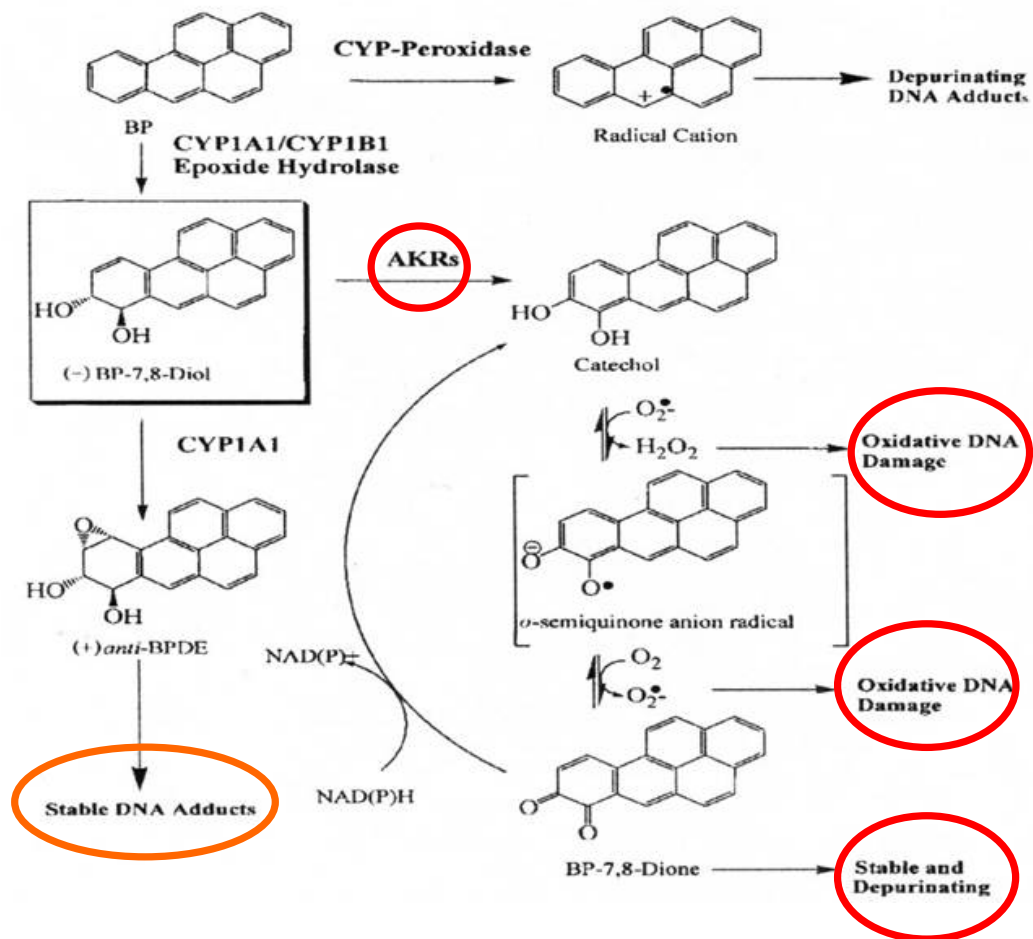
GENOTOXICITA - METABOLICKÁ AKTIVACE POLYCYKLIČKÝCH AROMATICKÝCH UHLOVODÍKŮ

GENOTOXICKÉ EFEKTY PAHs:

alternativní dráha (AKR) vede k oxidačnímu poškození DNA

Metabolická dráha CYP1/EH vede k detoxikaci event. stabilním DNA aduktům.
Alternativní AKR dráha vede k ox. stresu (redox cyklování chinonů).

Oxidativní stres

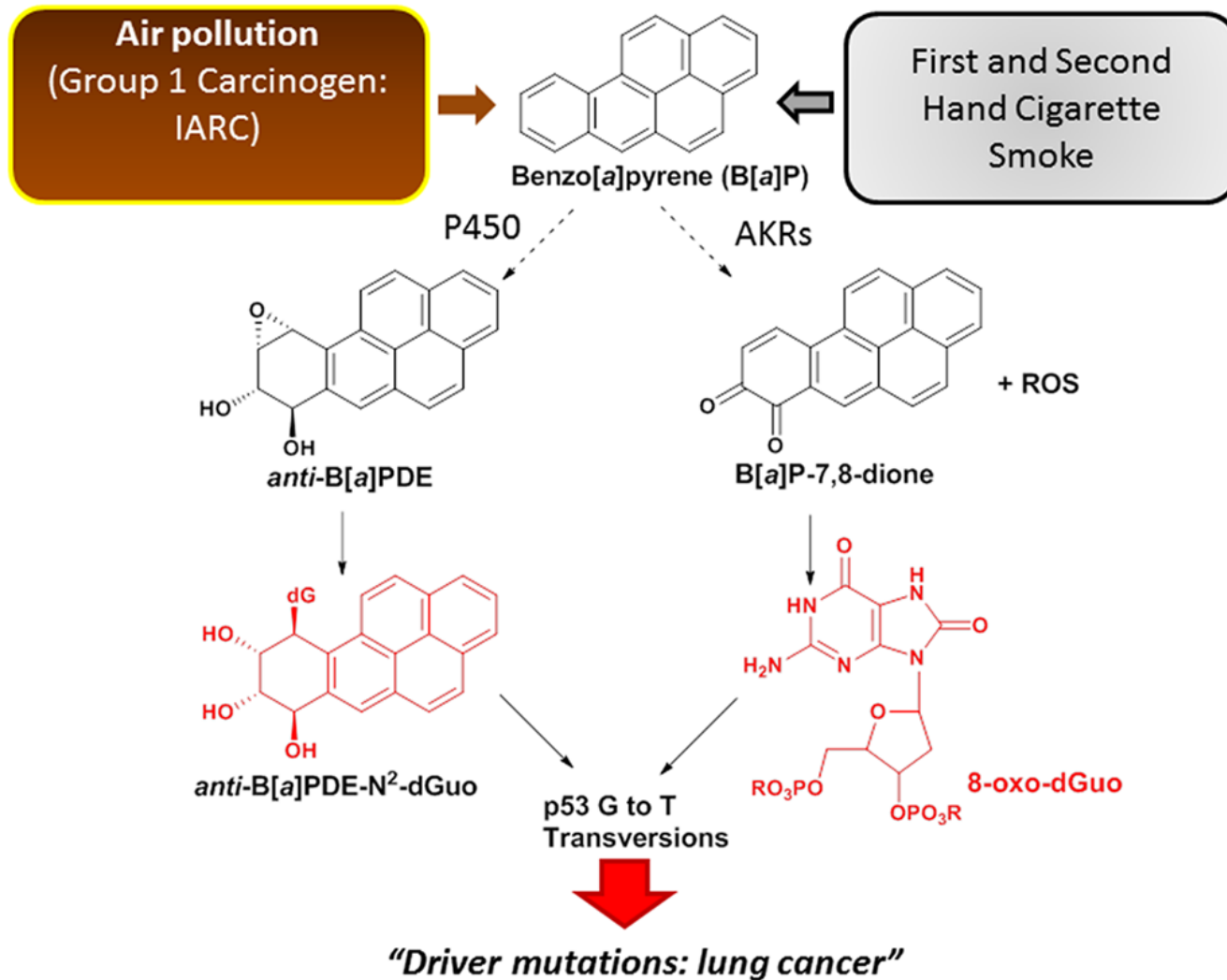
Oxidativní poškození DNA (oxidace bází, apurinová místa)

Stabilní adukty DNA-PAH

GENOTOXICKÉ EFEKTY PAHs

Metabolická aktivace cytochromy P450 (CYP1A1, CYP1A2, CYP1B1);
alternativní dráha v lid. buňkách (AKR1C1-AKR1C4, AKR1A1)

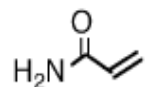
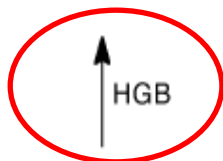
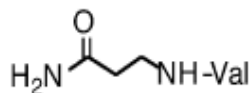
Akrylamid: detoxikace vs. tvorba aduktů

detoxikace
metabolická aktivace

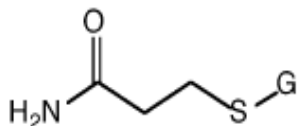
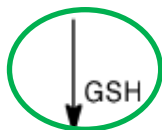
-tvorba aduktů s proteiny

-tvorba aduktů s DNA

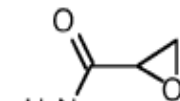
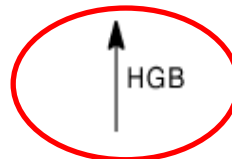
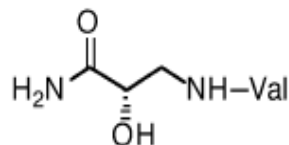
N-(2-carbamoyl-ethyl)-valine (AAVal)

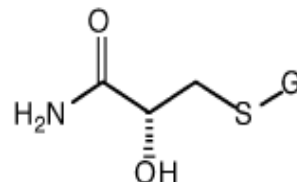
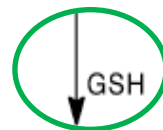
Acrylamide

N-(2-carbamoyl-2-hydroxyethyl)-valine (GAVal)

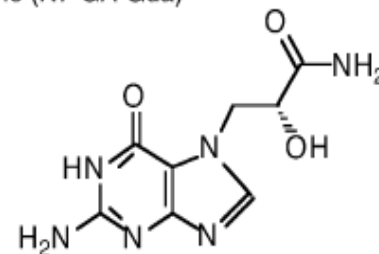
Glycidamide

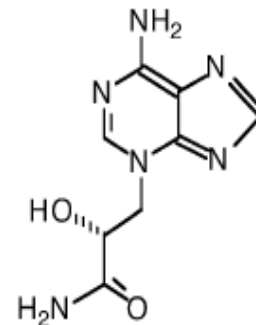
CYP2E1

DNA

N7-(2-carbamoyl-2-hydroxyethyl)-guanine (N7-GA-Gua)

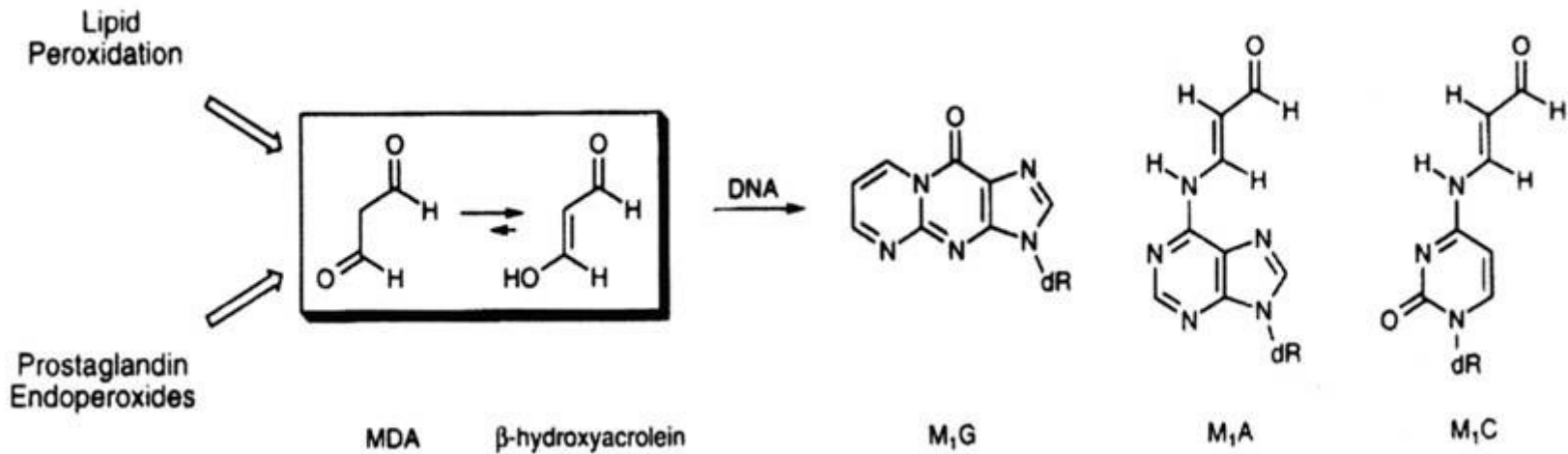

OR

N3-(2-carbamoyl-2-hydroxyethyl)-adenine (N3-GA-Ade)

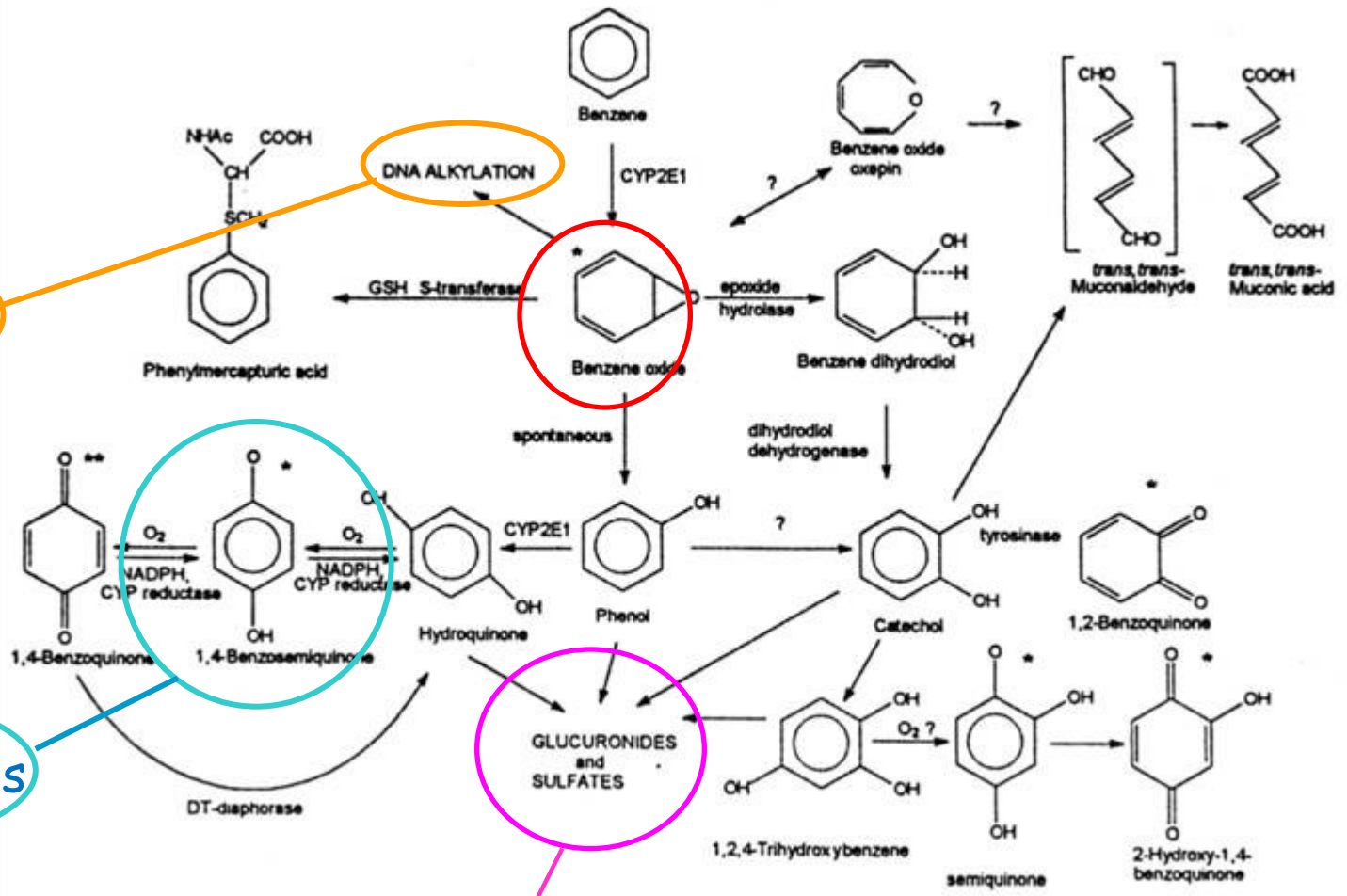
MALONDIALDEHYD - TYPICKÝ PRODUKT PEROXIDACE LIPIDŮ TVOŘÍ ADUKTY S DNA

Metabolická aktivace, detoxikace a toxické efekty benzenu

metabolic activation

mutagenicity

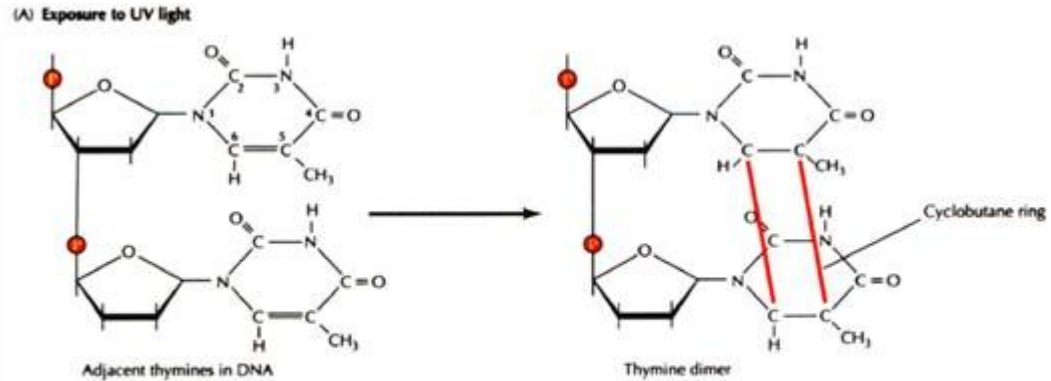

oxidative stress

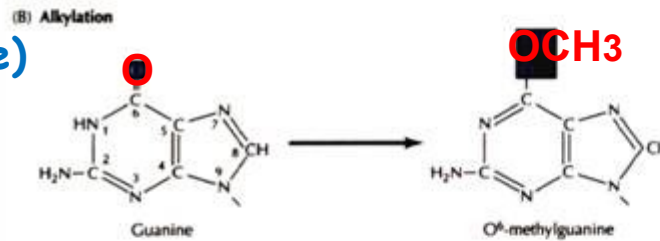
detoxification

HLAVNÍ TYPY POŠKOZENÍ DNA

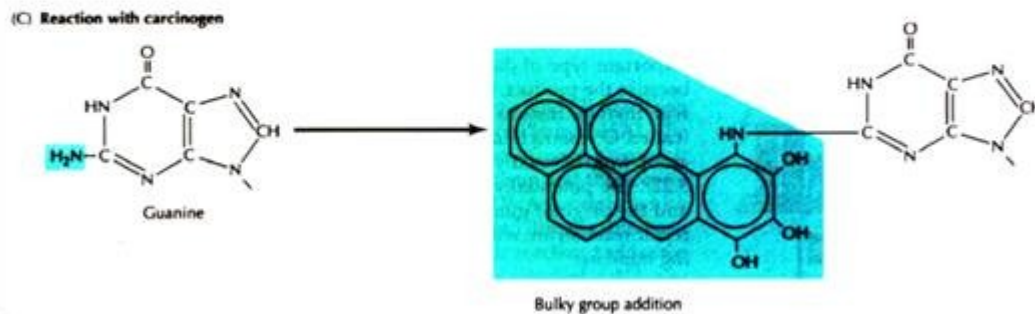
UV záření:
dimerizace

Alkylace (methylace)
= O $\longrightarrow$ -OCH₃

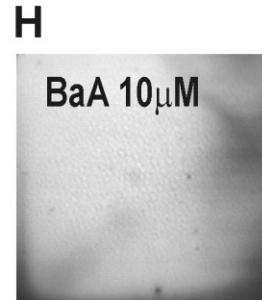
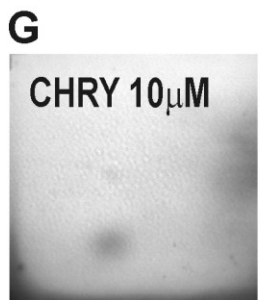
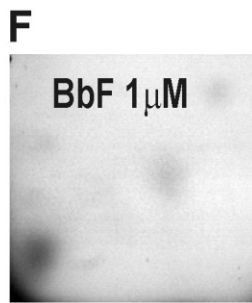
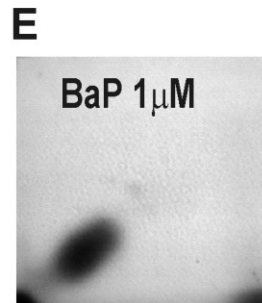
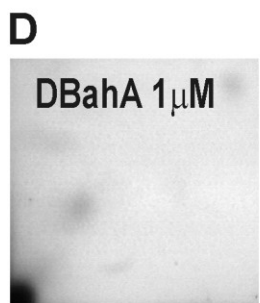
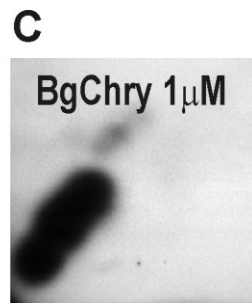
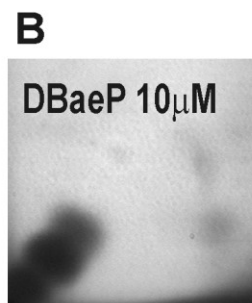
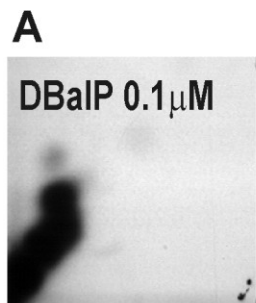

Vznik objemných
aduktů
("bulky adducts")

Oxidativní poškození
DNA - viz dále

GENOTOXICKÉ EFEKTY PAHs: detekce stabilních aduktů DNA s metabolity PAHs

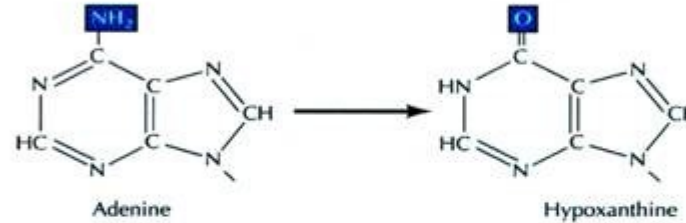
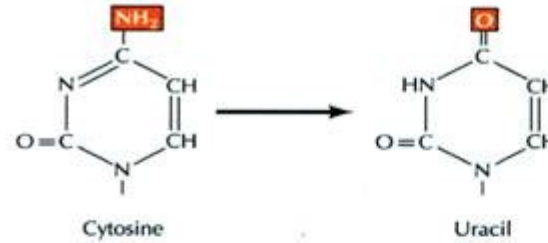
Metoda ^{32}P -postlabeling:
expozice buněk, izolace DNA,
digesce a značení ^{32}P , TLC,
detekce radioakt. fosforu

DBaIP, DBaeP, BgChry, BaP –
silně genotoxické PAHs;
DBahA, BbF, Chry, BaA –
převážně negenotoxické efekty
(aktivace AhR atd.)

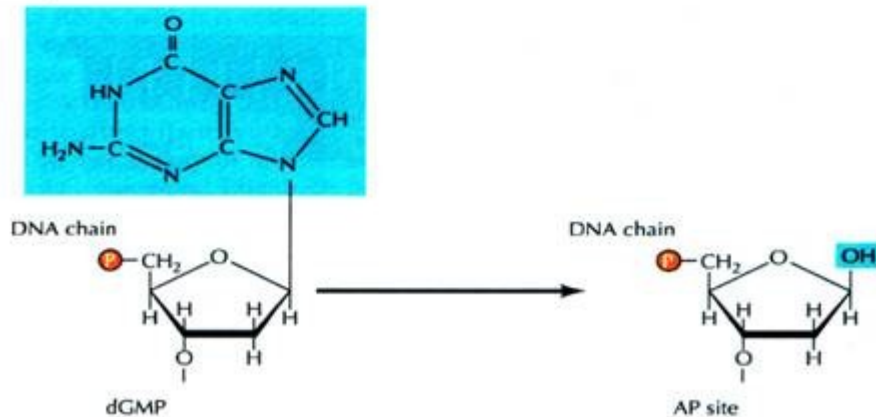
HLAVNÍ TYPY OXID. POŠKOZENÍ DNA ("apurinic sites")

Oxidativní deaminace

(A) Deamination

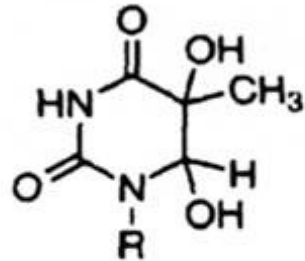

(B) Depurination

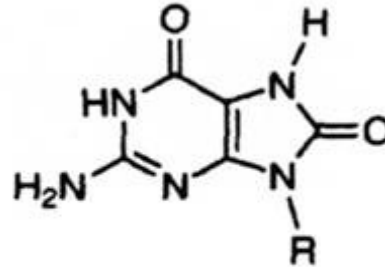

Depurinace (nestabilní modifikované nukleotidy)

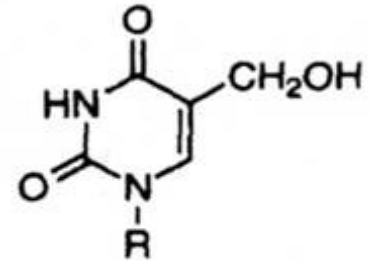
PRODUKTY OXIDATIVNÍHO POŠKOZENÍ DNA

thymine glycol

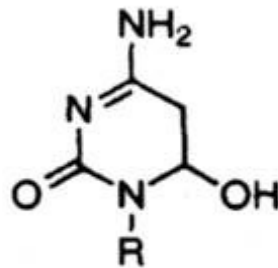

8-oxo-dG

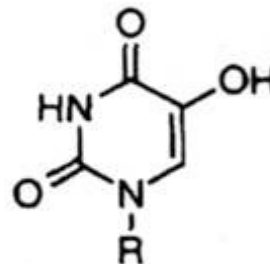

5-hydroxymethyluracil

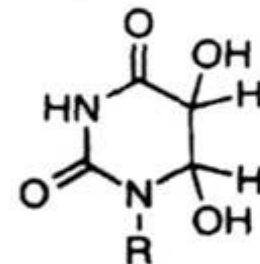
Biomarker
oxidativního
poškození
DNA
(stanovení
HPLC)

6-hydroxy-5,6-dihydrocytosine

5-hydroxyuracil

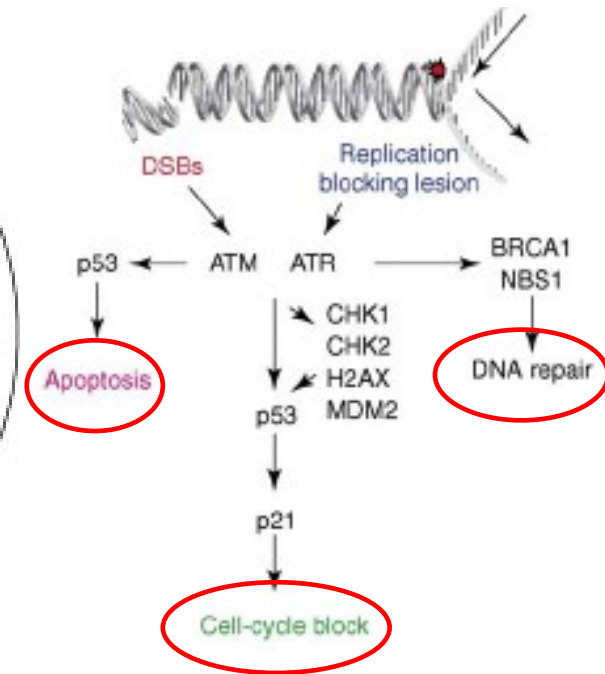
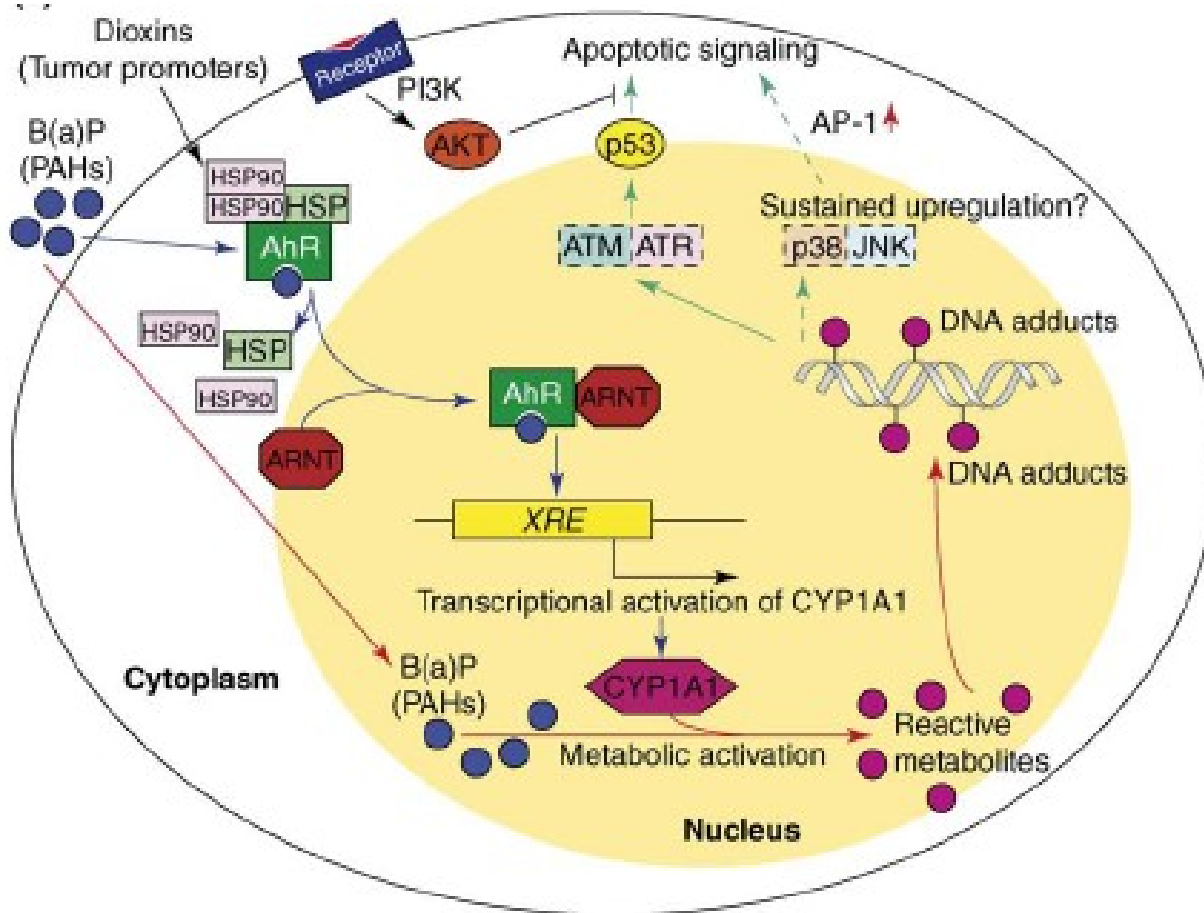

uracil glycol

POSTGENOTOXICKÉ SIGNÁLY

POSTGENOTOXICKÉ SIGNÁLY: sensory genotox. poškození, přenos post-genotoxických signálů a regulatory bun. cyklu, oprav DNA a apoptózy (H2AX, ATM, ATR, ChK1, ChK2, p53)

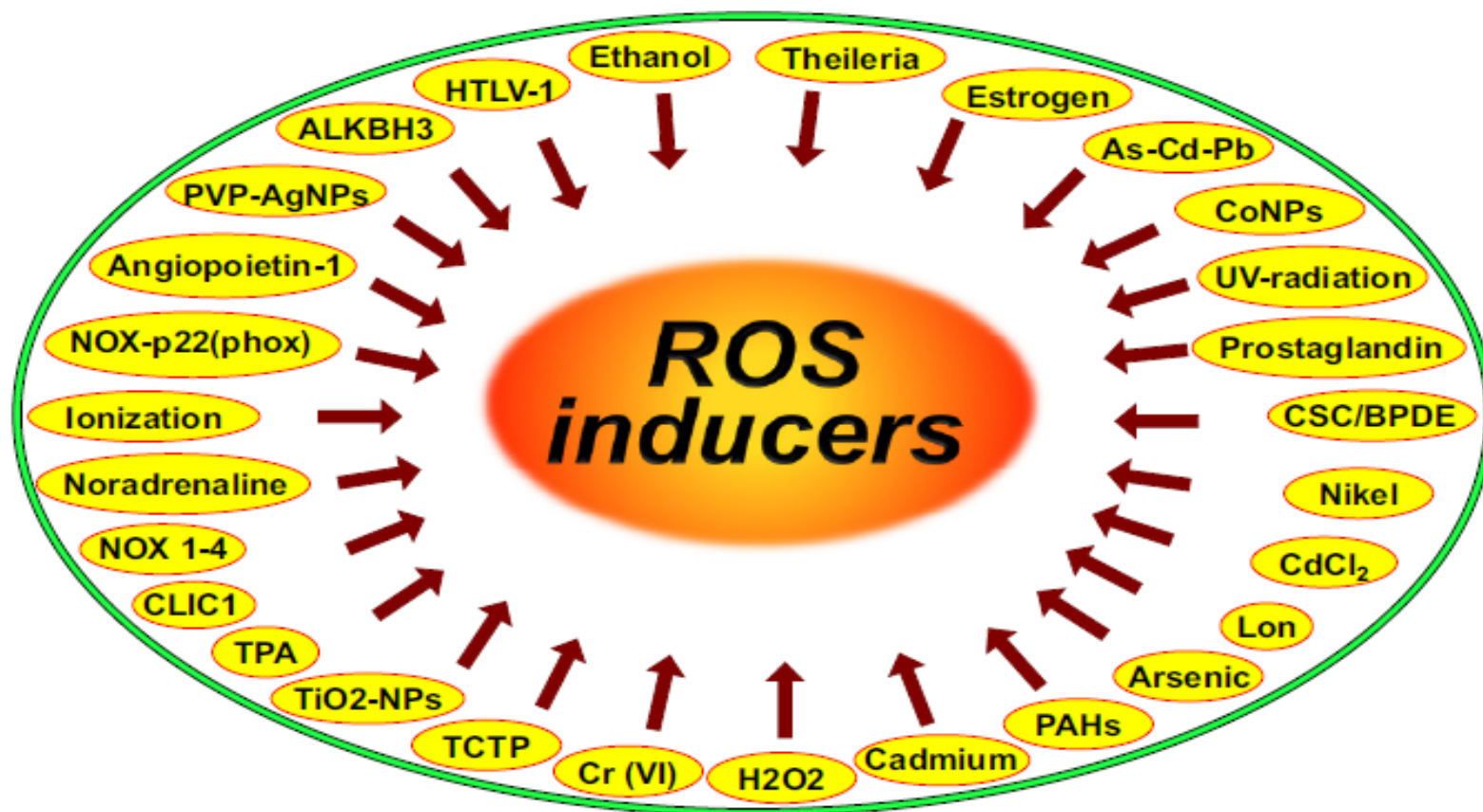
(podle Roos, Kaina, 2006)

OXIDATIVNÍ STRES

OXIDATIVNÍ STRES

Oxidativní stres je nerovnováha mezi (zvýšenou) produkcí ROS a oxidovaných metabolitů a limitovanou kapacitou antioxidačních mechanismů.

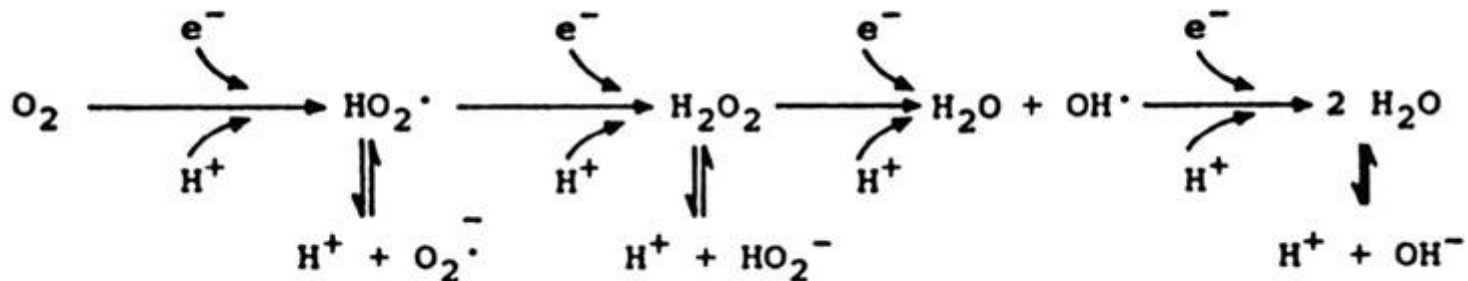

REAKTIVNÍ FORMY KYSLÍKU (ROS)

Superoxid

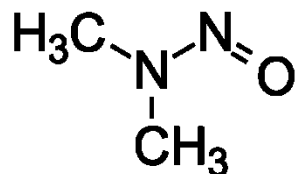
Peroxid

Hydroxylový radikál

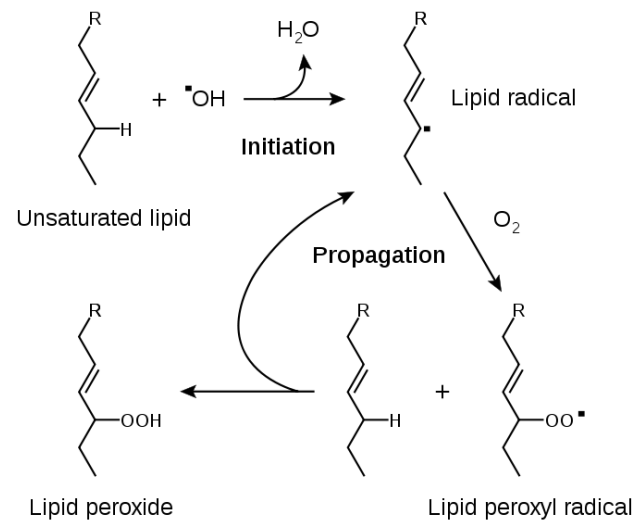
REAKTIVNÍ SLOUČENINY NEBO INTERMEDIÁTY XENOBITIK

Nitrososloučeniny, semichinony aj.

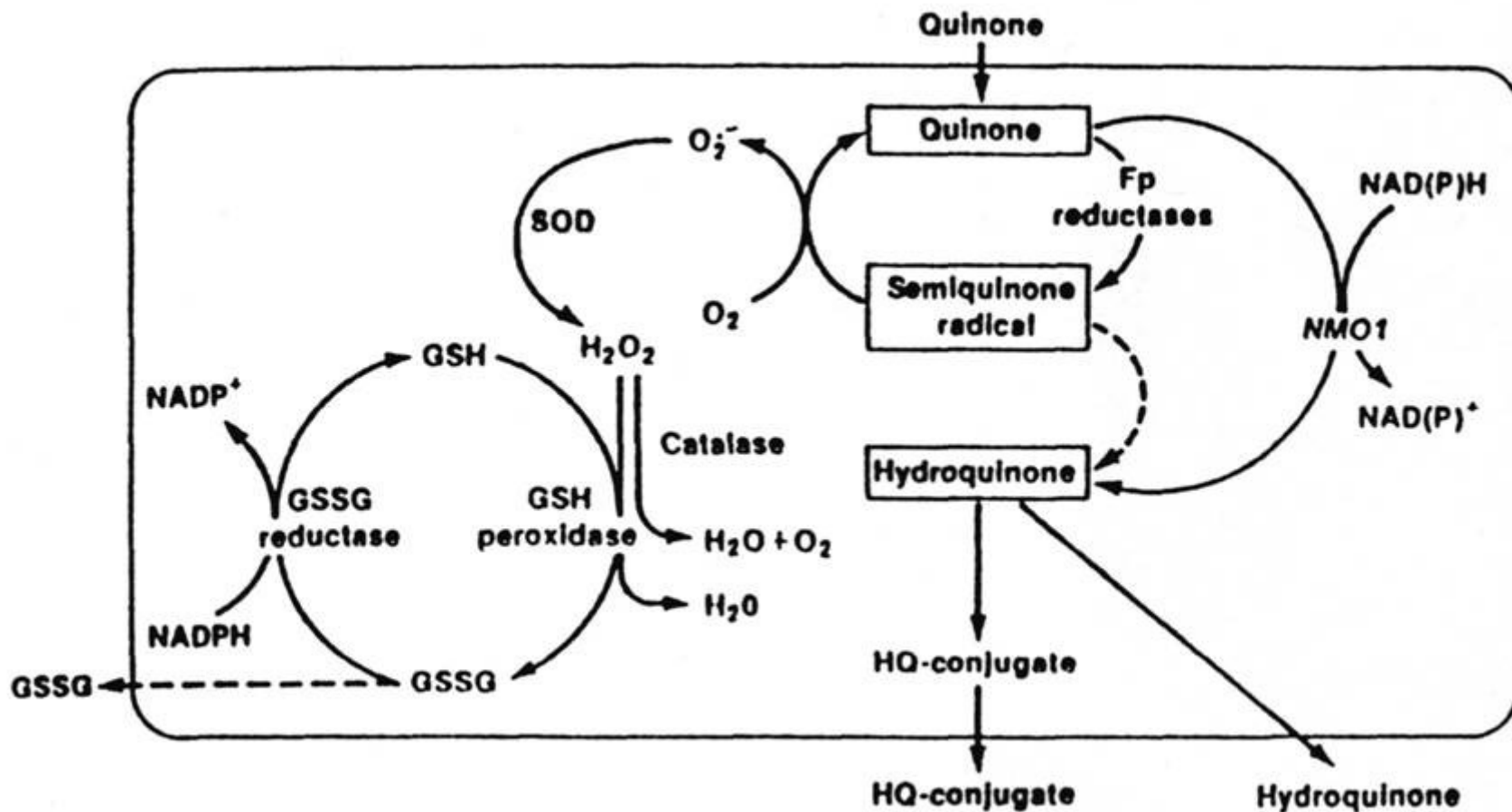

REAKTIVNÍ INTERMEDIÁTY ENDOGEN. LÁTEK

Peroxidy membránových lipidů

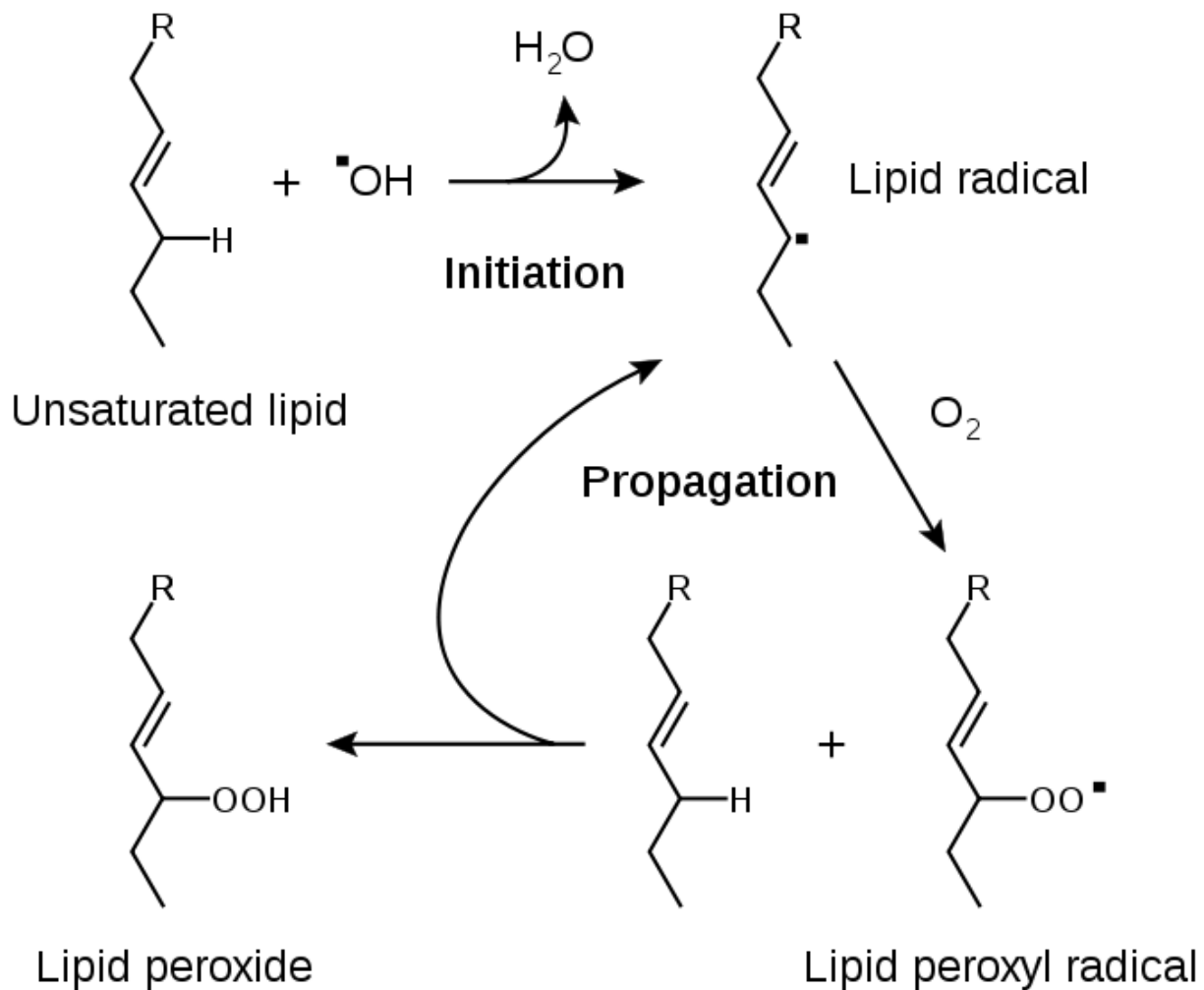

REAKTIVNÍ FORMY KYSLÍKU: redoxní cyklování chinonů / antioxidační enzymy

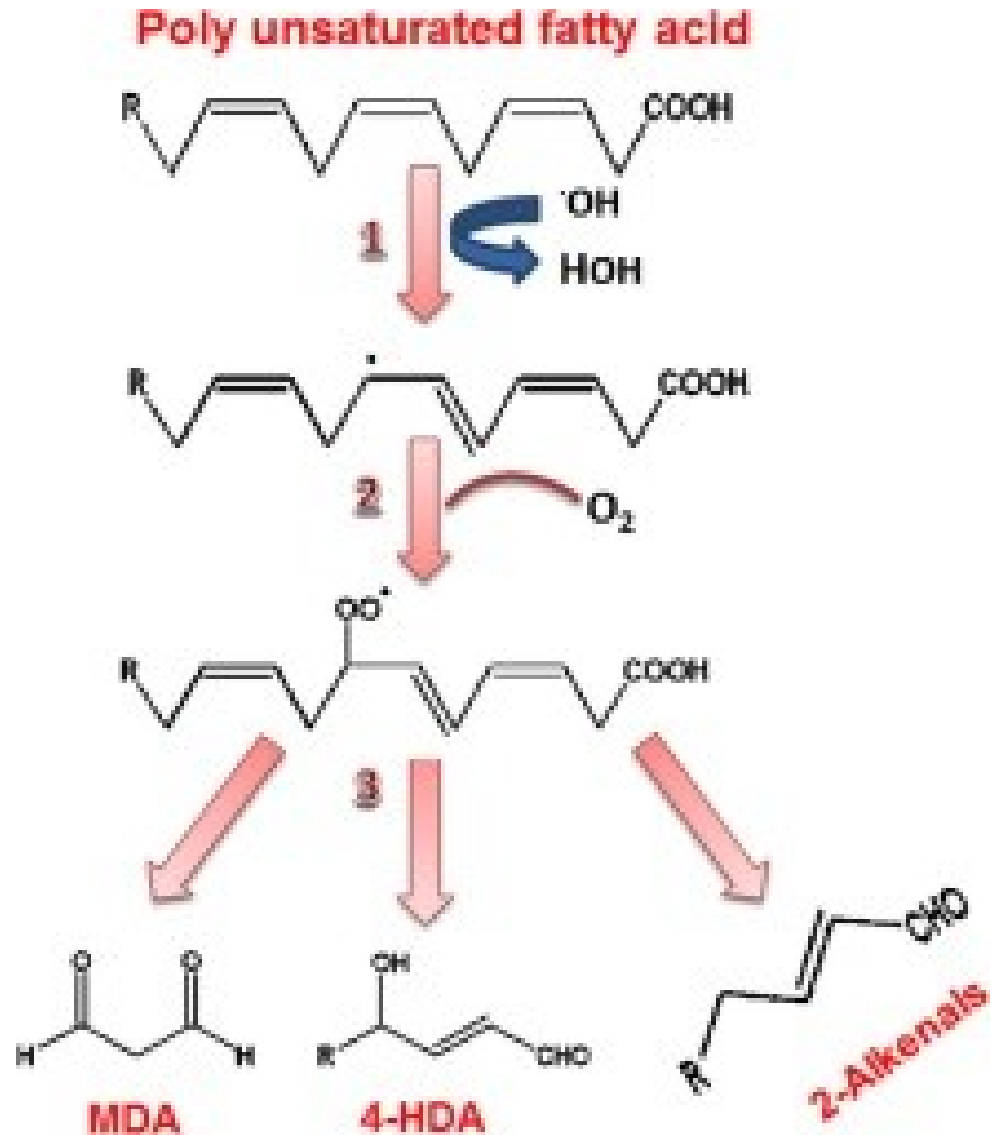
PEROXIDACE LIPIDŮ

vznik peroxidů
lipidů a LP cyklování
(„propagace“)

PEROXIDACE LIPIDŮ

Produkty lipidní
peroxidace

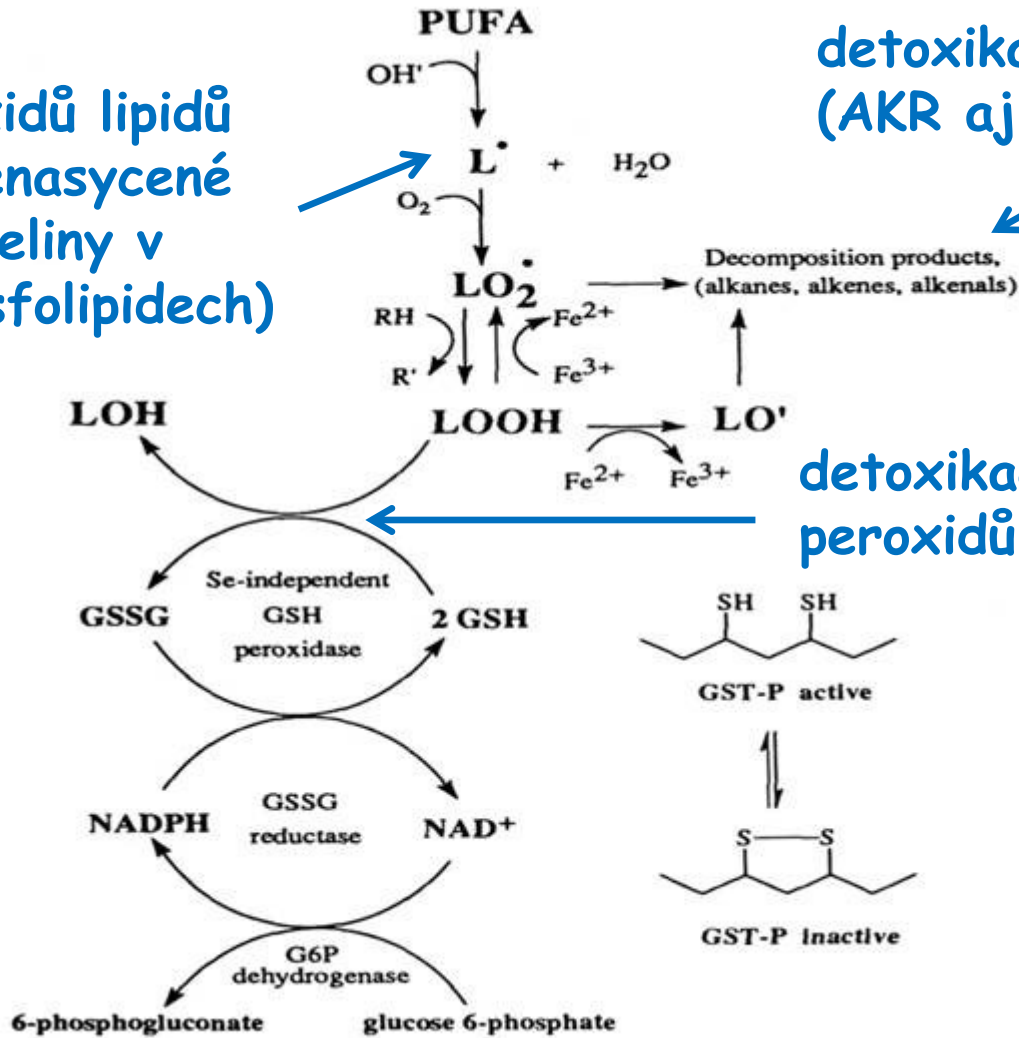

PEROXIDACE LIPIDŮ

vznik peroxidů lipidů
(PUFA = nenasycené
mastné kyseliny v
membr. fosfolipidech)

detoxikace aldehydů
(AKR aj. reduktázami)

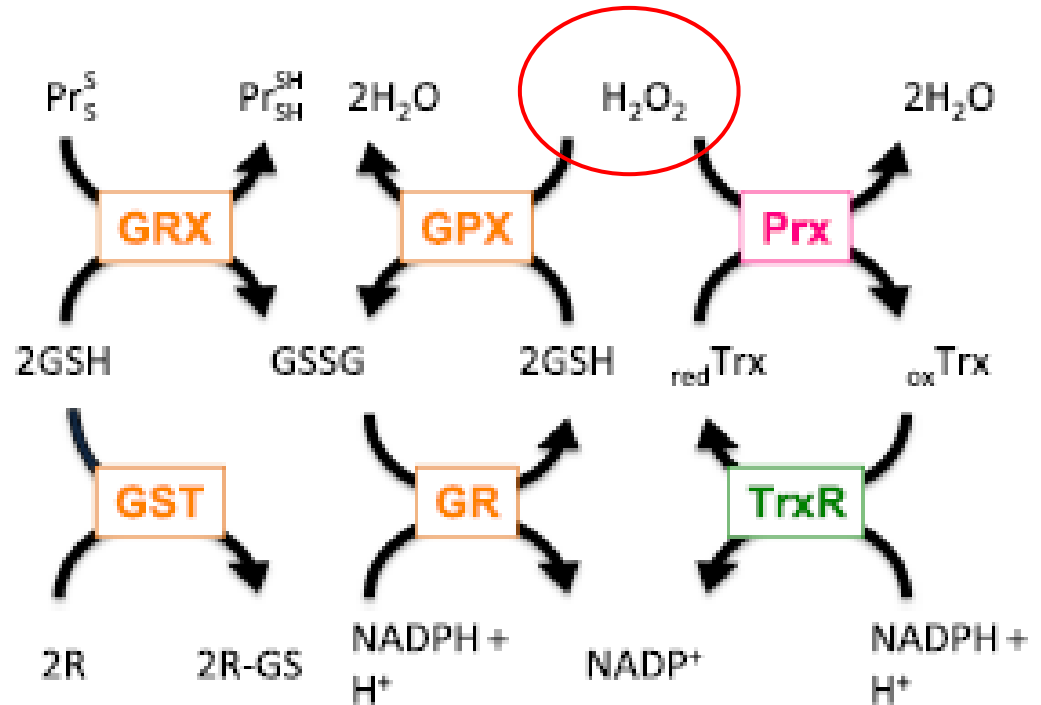

detoxikace org. hydro-
peroxidů (GPx)

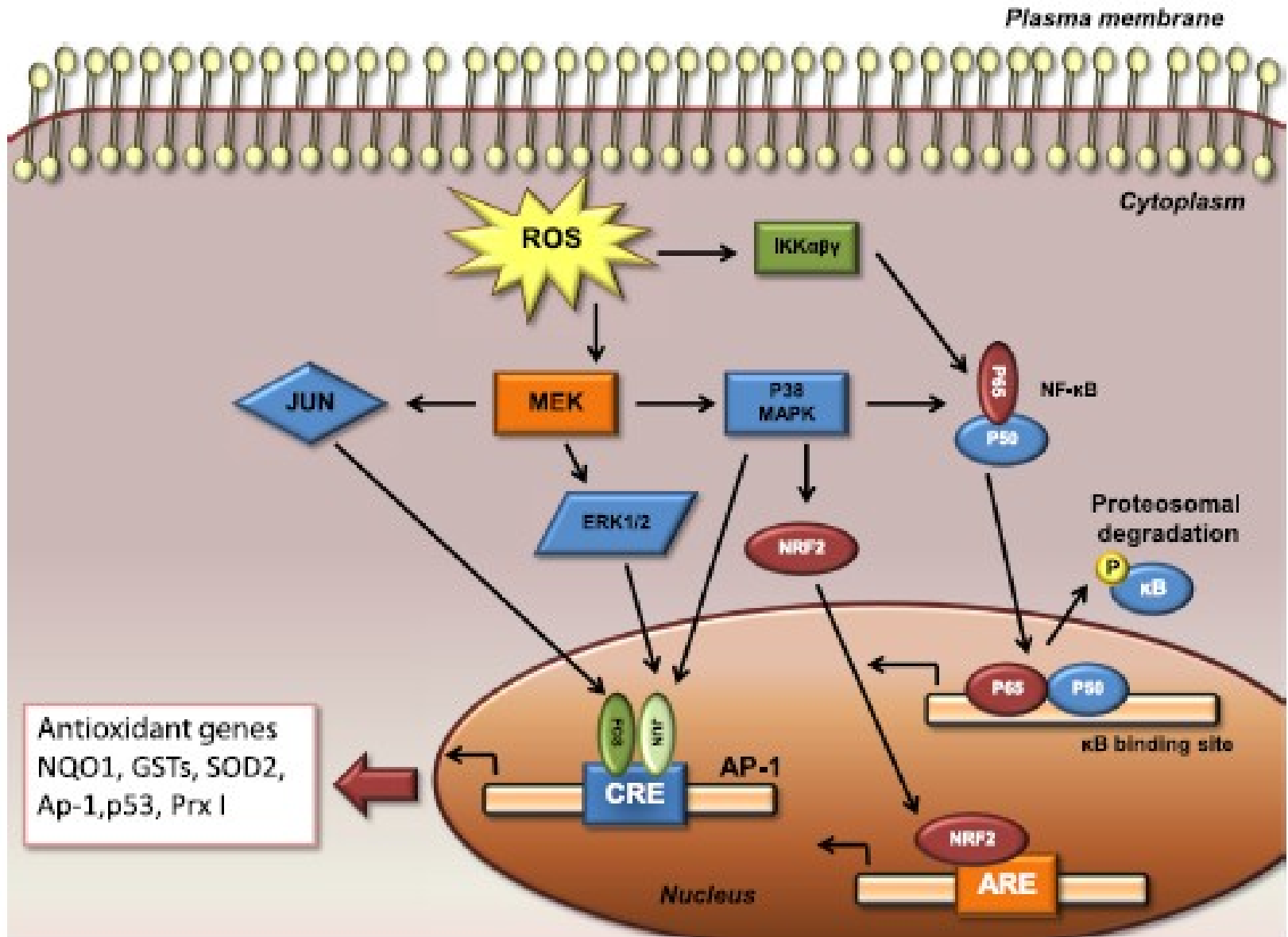
PŘEHLED ANTIOXIDAČNÍCH SYSTÉMŮ

Centrální role glutathionu
glutaredoxin (GRX)
glutathionreduktáza (GR)

Další antioxidant -
peroxiredoxin (Prx) je
recyklován pomocí
thioredoxinu (Trx),
oxidovaný stav Trx je
redukován
thioreduxinreduktázou
(TrxR)

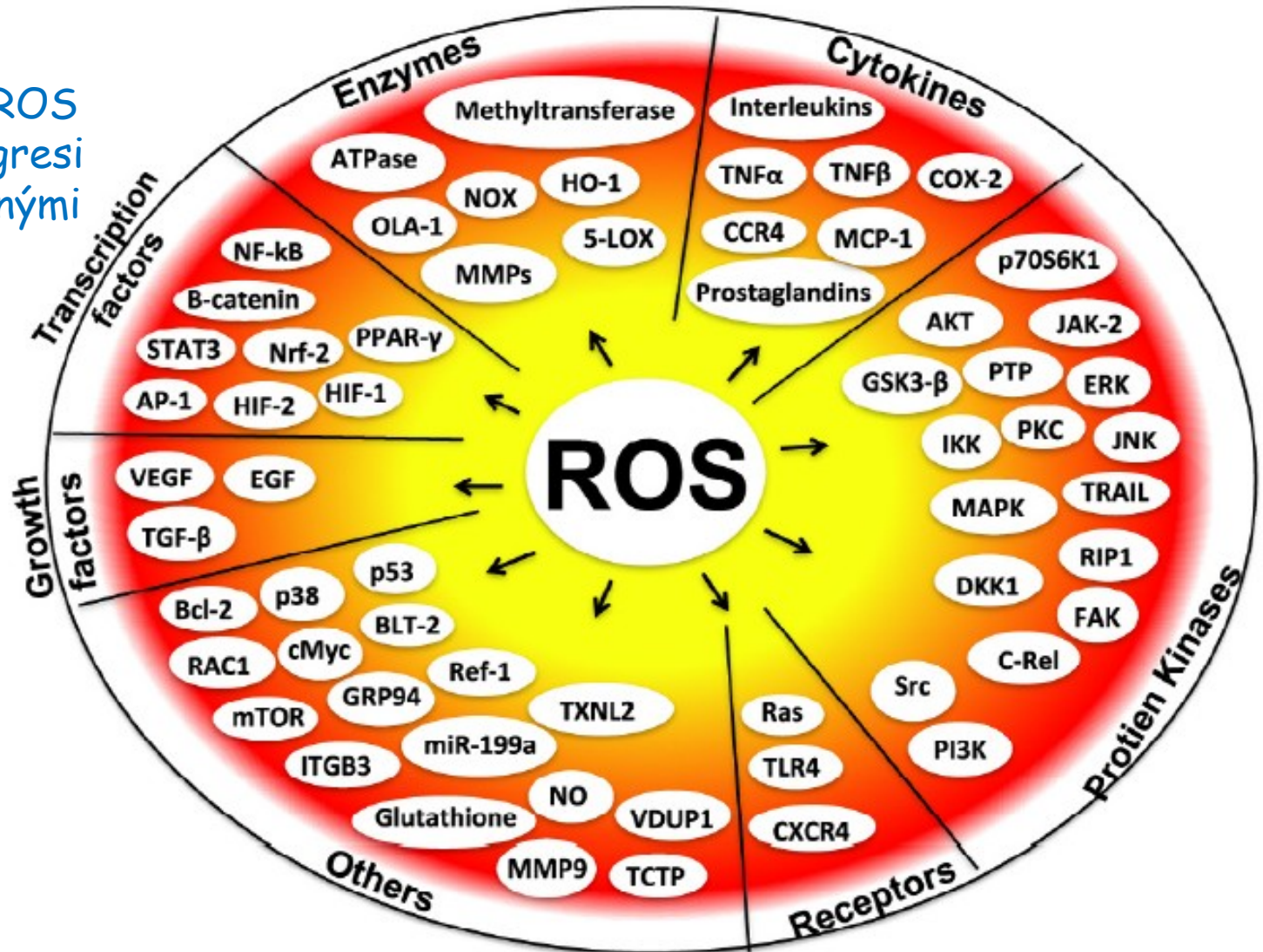

DŮSLEDKY OXIDATIVNÍHO STRESU

DŮSLEDKY OXIDATIVNÍHO STRESU

vys. hladiny ROS působí v progresi rakoviny různými mechanismy

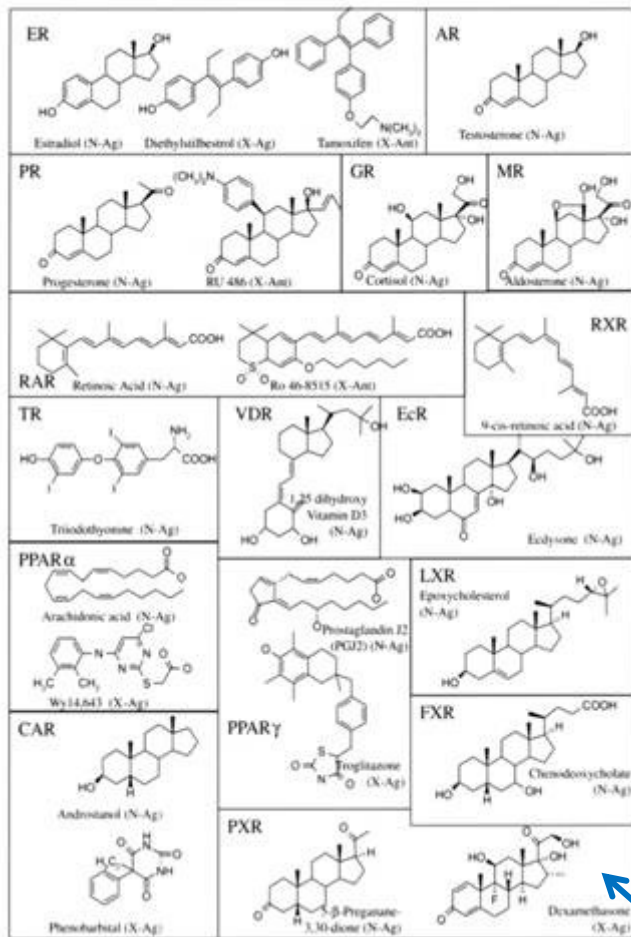
ENDOKRINNÍ DISRUPCE

MECHANISMY ENDOKRINNÍ DISRUPCE

- biosyntéza steroidních hormonů (např. inhibice CYP19 - aromatázy snižuje hladinu estrogenů);
- transport steroidních a thyroïdních hormonů (kompetice vazby hormonů na transportní bílkoviny snižuje hladinu hormonů v cílových tkáních);
- aktivace nebo suprese nukleárních receptorů (AR, ER, TR aj.) vede k nežádoucím změnám v receptor-závislé genové expresi
- katabolismus (inaktivace) hormonů probíhá za účasti biotransformačních enzymů (např. hydroxylace steroidů enzymy CYP)

NUKLEÁRNÍ RECEPTORY - KLASIFIKACE

Nuclear Hormone Receptors

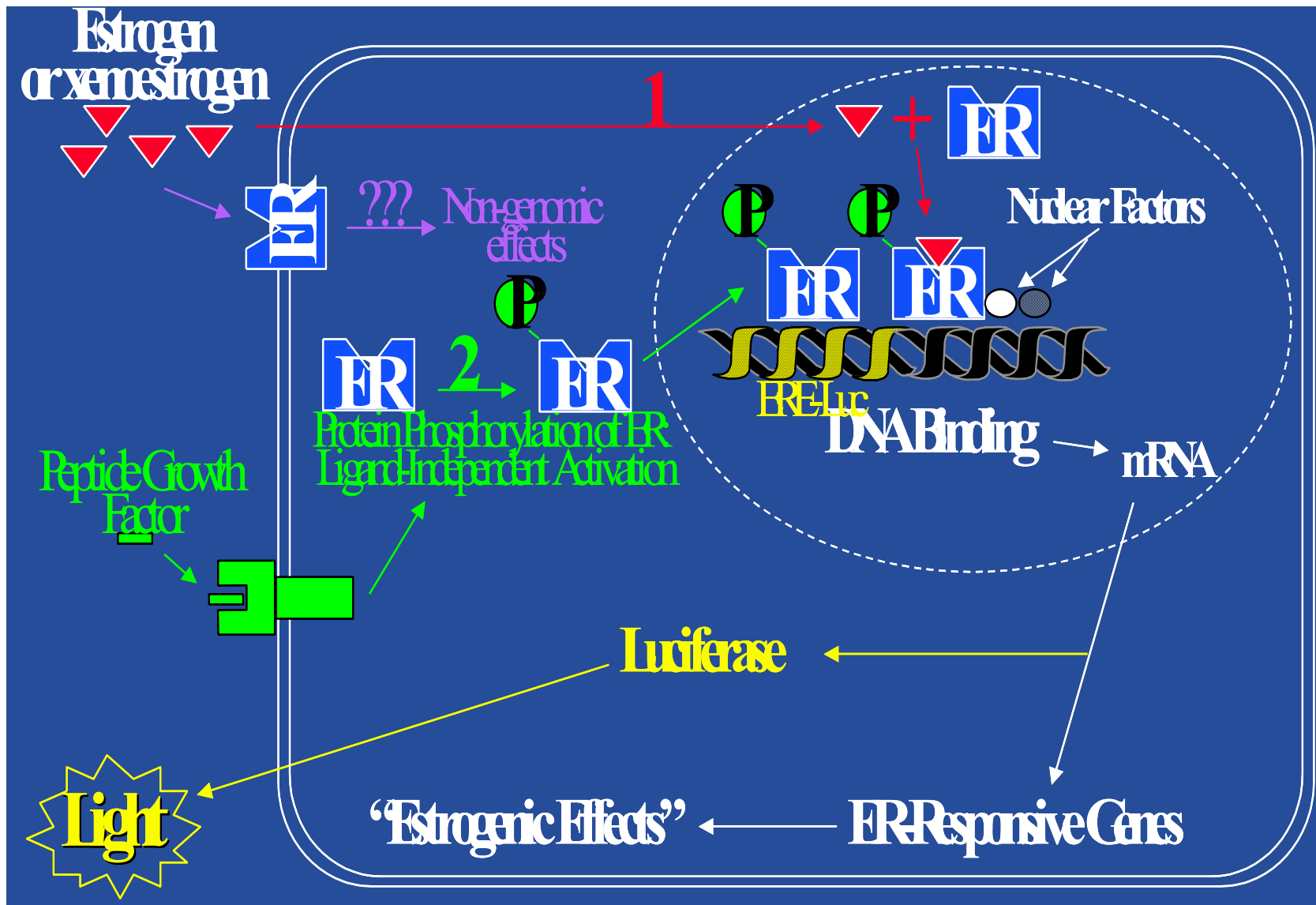

	Endocrine Receptors	Adopted Orphan Receptors	Orphan Receptors
Ligands:	High-affinity, hormonal lipids	Low-affinity, dietary lipids	Unknown
	<div style="background-color: #000080; color: white; padding: 5px;"> ER α, β PR AR GR MR </div> <div style="background-color: #800080; color: white; padding: 5px;"> RAR α, β, γ TR α, β VDR EcR </div>	<div style="background-color: #FF0000; color: white; padding: 5px;"> RXR α, β, γ PPAR α, β, γ LXR α, β FXR PXR/SXR CAR </div>	<div style="background-color: #000000; color: white; padding: 5px;"> SF-1 LRH-1 DAX-1 SHP TLX PNR NGFI-B α, β, γ ROR α, β, γ ERR α, β, γ RVR α, β, γ GCNF TR 2,4 HNF-4 COUP-TF α, β, γ </div>

Ligandy (agonisté) jaderných receptorů

Stanovení estrogenní/antiestrogenní aktivity (aktivace ER-závislé genové exprese měřena jako luciferázová aktivita)

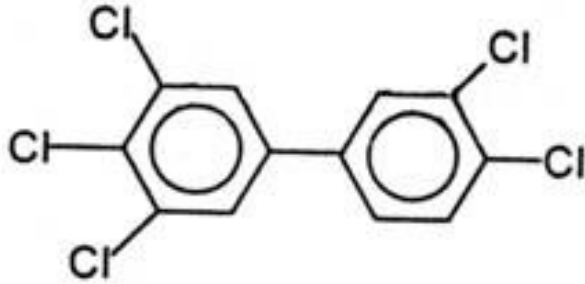

AKTIVACE AhR A NUKLEÁRNÍCH RECEPTORŮ

- Aktivace AhR (indukce CYP1A1/1A2/1B1 = ovlivnění katabolismu steroidních hormonů; aberantní aktivace AhR = vývojové defekty; interakce s ER aj. nukleárními receptory).
- Aktivace / suprese ER = xenobiotika jako estrogeny / antiestrogeny
- Aktivace / suprese AR = androgeny / antiandrogeny
- Xenobiotika modulující thyroidní funkce (aktivace nebo suprese TR = např. neurodevelopmentální defekty; kompetice xenobiotik s proteiny transportu T4)
- Aktivace PPAR γ - obesogeny (tributyltin, bisfenol A, alkylftaláty) - několik mechanismů, např. disrupce metabolismu lipidů a ukládání tuku (PPAR γ zvyšuje biosyntézu lipidů); diferenciaci preadipocytů na adipocyty; v mozku deregulace apetitu - „central balance of energy“ (např. receptory neurotransmiterů)

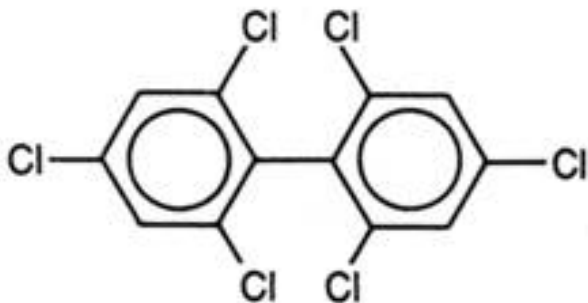
PCB jako endokrinní disruptory (příklad působení cizorodých látek více mechanismy)

3,4,5,3',4'-pentachlorobifenyl
(PCB)

Koplanární PCB: induktory AhR ("dioxin-like compounds");

- efekty také na thyroidní funkce (kompetitivní vazba na thyroid-binding protein);
- antiestrogenita (suprese ER-dependentní genové exprese);
- antiestrogenita: zvýšená hydroxylace (= inaktivace) estradiolu indukovanými CYP1

2,2',4,4',6,6'-Hexachlorobiphenyl
(Not coplanar)

Nekoplanární PCB:

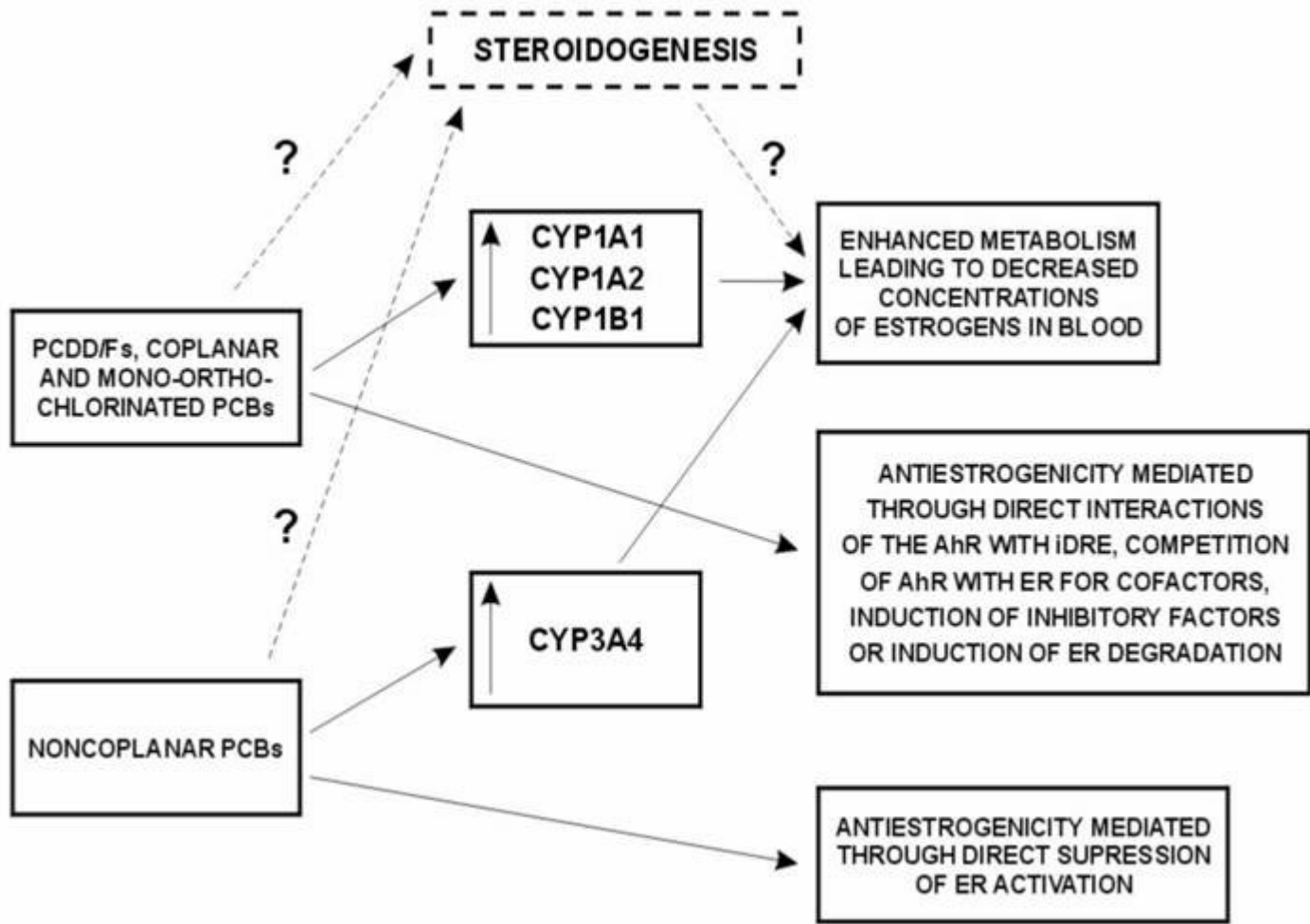
- nízkomolekulární kongenery mají estrogení aktivitu (aktivace ER);
- výšechlorované PCB jsou antiestrogení a antiandrogení (ER, AR);
- vazba na thyroid-binding protein;
- vazba na RyR (disrupce Ca²⁺ signálování = neurotoxicita, neurodevelopment. toxicita)

Komplexní směs PCB - antiestrogenita

vliv na biosyntézu?

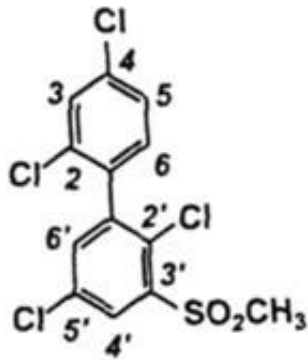
zvýšení metabolismu E2 = inaktivace hormonu

aktivace/ suprese ER

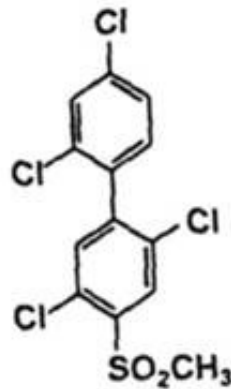

METABOLITY POLYCHLOROVANÝCH BIFENYLŮ (PCB) po 2. fázi biotransformace

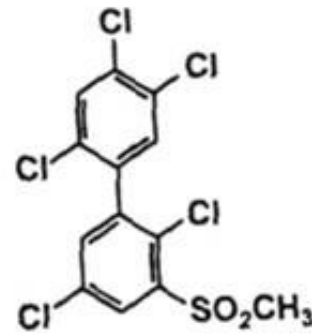
Methylsulfonyl-PCB zůstávají jako relativně lipofilní rezidua v tkáních – také toxicky významné endokrinní disruptory – např. vazba na GR, modulace 2. fáze metabolismu estradiolu aj. efekty

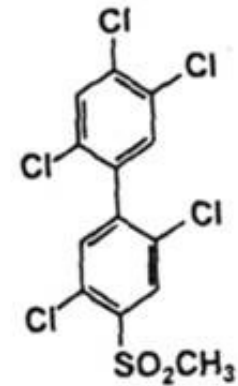
3'-MeSO₂-2,2',4,5'-tetrachlorobiphenyl
(3'-MeSO₂-CB49)

4'-MeSO₂-2,2',4,5'-tetrachlorobiphenyl
(4'-MeSO₂-CB49)

3'-MeSO₂-2,2',4,5,5'-pentachlorobiphenyl
(3'-MeSO₂-CB101)

4'-MeSO₂-2,2',4,5,5'-pentachlorobiphenyl
(4'-MeSO₂-CB101)

Stanovení dioxinové toxicity v transgenním rybím modelu (zebrafish)

exprese zeleného fluorescenčního proteinu (GFP) v přítomnosti dioxinových sloučenin (exprese GFP závislá na aktivaci AhR dioxiny a PAHs)